સુધારેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ

તૈયાર કરેલી.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; ભુગોળ; પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર; ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ; વગેરે)

રચનાર—મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહ [illegible] સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah

પ્રસિદ્ધ કરતાનું ઠેકાણું—શાહ [illegible] સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ના ૨૫મા એક્ટ મુજબ રજીષ્ટર કરાવ્યું છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ [illegible]

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી "શંકર" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

ચકલાના પુલ ઉપર ટાંકી પાસે—સુરત.

સંવત ૧૯૮૫] કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ [સને ૧૯૨૯

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મેજ=ટેબલ
સુથાર=લાકડાનું કામ કરનાર
કડીઓ=ચૂના ઈંટનું કામ કરનાર
મધમધે=ખુશબોથી બહેક બહેક થઈ રહે
પવન=વાનું વાવું
વાસ=સુગંધ; પીમળ
તળાવ=જેની ચારે બાજુ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
પહાડ=મોટો ડુંગર
પાધર=ખુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાફરોને ઉતરવાની વગર ભાડાની જગા
વટેમાર્ગુ=મુસાફર
ઓસરી=ઓટલી
અજવાળું=સુરજ; દીવા વગેરેનો પ્રકાશ
ઘોર=બીક લાગે તેવું
ઝગઝગે=પ્રકાશે
ઉજાસ=ઝાંખુ અજવાળું
સરજ્યાં=બનાવ્યાં
કળાતું=સમજાતું
પાડ=ઉપકાર
યાદ=ફેમ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભકિત=ભજન

સાર—હરરોજ ઇશ્વરની ભકિત કરવી.

પાઠ ૨.

વર્ણન=હકીકત
ગવૈયા=ગાયન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેરૂં=પક્ષી
ભ્રમર=ભમરો
મુલાં=મુસલમાનનો નીમાજી; વોરાઓના ધર્મગુરુ
તૂલ=અનાજનો ઊગેલો છોડ
અંધકાર=અંધારૂં
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી; પક્ષી
વન=જંગલ; રાન
વહાણું વાયું=સવાર થઇ
વીતી ગઇ=પૂરી થઇ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં
ઝગઝગાટ=ચળકાટ
ભાતભાતના=તરેહ તરેહના
દીસે=જણાય; દેખાય
પાન=પાંદડાં; પાંતરાં
કુકડા=મરઘા
મેના=એક જાતનું સુંદર રાગનું પક્ષી
રુડા=રૂપાળા; શોભિતા
તેજ=પ્રકાશ
ફીકું=ઝાંખું
મોઢું કાળું થયું=દેખતા બંધ થયા; સંતાઇ ગયા
ખુણાખાચા=ગલીકુંચી;

છુપી જગા
ખોળે=શોધે
ભકતજનો=ભગતો
ધ્યાનધરે=આંખ મીંચી પરમેશ્વરને જુએ
ગાન=ગાયન
દાતા=સખી; દાતાર
દીએ=આપે
રૂડું=સારૂં; ઘણું
બાંગ=બૂમ પાડીને નિમાજ પઢવી તે; નિમાજ પઢવાને માટે બૂમ પાડવી તે
ચંદ્રતણો=ચંદ્રમાનો
ઉદય થયો=ઊગ્યો
કમળ=કમળનું ફૂલ
પત્ર=પાંખડી
ખોલે=ઉઘડે; ખીલે
ઉમંગી=હોંસીલા
ધાય=દોડે; ઊડે
ઢોર=ચોપગાં જાનવર; પશુ
ચારો=ખાવાનું
વેલી=વેલા
ખીલે=ફૂટે
નહિ ભૂલ=ભૂલ વગર
તાજાં=તરતનાં ખીલેલાં
ટોળે=ટોળાબંધ
વીરા=ભાઇ
મગન=ખુશી
પ્રભુકેરં=પ્રભુનું
ધ્યાન=ચિત્ત; મન

સવારની હકીકત.

સમજુતી—હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. રાત પુરી થઇ અને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતના રંગો દેખાય છે, અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ, જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. (૧) મરઘા કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડા કા કા કરે છે. શોભિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા બોલ બોલે છે. (ટેક ૨) સુરજના ઊગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડયું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી, તેથી ચોર લોકો ઝંખવાઇ ગયા અને સંતાઇ જવાને માટે ગલીકુંચી શોધે છે. (ટેક ૩) ભગત ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે. ઉદાર માણસો ઘણું દાન આપે છે, અને મુલ્લાંજી નિમાજ પઢવાને

માટે બમ પાડે છે. (ટેક ૪) સુરજ ઊગ્યો તેથી રાતનું અંધારૂં જતું રહ્યું, ભમરો ગું ગું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળનાં ફૂલની પાંખડીઓ ખીલે છે. (ટેક ૫) જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણસો ધંધે વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. (ટેક ૬) ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, ભૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ઘણાં પક્ષીઓ એકઠાં થઈને તાજું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. (ટેક ૭) મા એમ કહે છે કે, હે ભાઈ ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ દઈને ઊઠ અને મન દઈને પાઠ વાંચ. (ટેક ૮)

પાઠ ૩.

વરસ=બાર મહીના.
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુ વરસનો પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
શિઆળો=ટાઢની મોસમ
ઉડાડે છે=ચગાવે છે
ઉતરાણ=સંક્રાંત;સુરજનું ઉત્તર તરફ જવું તે
રત=ઋતુ; મોસમ
હોળી=ફાગણ સુદ પુનેમ
સુદ=અજવાળીઉં; મહીનાનું પહેલું પખવાડીઉં
વદ=અંધારીઉં; મહીનાનું બીજું પખવાડીઉં
પખવાડીઉં=પંદર દિવસ
તિથિ=દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે ચંદ્ર બીલકુલ ઊગતો નથી તે દિવસ
વસ્ત્ર=લુગડાં
પંખા=વીજણા
ચોમાસું=વરસાદની ઋતુ
બળેવ=રાખડી બાંધવાનો દિવસ; શ્રાવણ સુદ ૧૫
દશેરા=રાખડી છોડવનો દિવસ; આસો સુદ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ
પર્વ=તહેવાર; આનંદનો દિવસ

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઇ કઇ ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા ? વરસના મહીના કેટલા ? મહીનાના

દિવસ કેટલા ? મહીનાના પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા ? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા ? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે ? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કઇ કઇ આવે અને કેટલીવાર આવે ? શિઆળો, ઉનાળો અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે ? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઇ તિથિએ આવે છે ?

પાઠ ૪.

મેળો=ઘણાં માણસોને ગાડી ઘોડાની ઠઠ
ગોકળઆઠમ=શ્રાવણ વદ આઠેમ; જન્માષ્ટમી
કડકડતાં=અણીવાળાં
ભાઇબંધ=દોસતદાર
ઠઠ=ગીરદી; ભીડ
વિખુટા=જુદા
દુકાન=માલ વેચવાનું ઠેકાણું
કંસારા=તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર અને વેચનાર
તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ
પિત્તળ=તાંબું અને જસતની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ
સુખડીઆ=મિઠાઇ બનાવનાર
હાટ=દુકાન
કોપરાપાક=કોપરાનો બનાવેલો પાક
મિઠાઇ=બરફી, પેંડા વગેરે
ખડકેલી=ગોઠવેલી
ખરાદી=સિંઘાડા ઉપર ઘાટ ઉતારનાર
પલંગ=છત્રીવાળો કોચ
પારણું=હીંડોળા જેવું ઘોડીઉં.
કોચ=બે બાજુએ તકીઆવાળો પલંગ
કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર
સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું
ઊનનું=ઘેટાના વાળનું
રેશમી=રેશમનું બનાવેલું
શણ=એક જાતનો છોડ. (એની છાલના દોરડાં તથા કપડાં બને છે.)
સરૈયા=અત્તર, ગુલાબજળ, ધુપેલ વગેરે સુગંધી વેચનાર
બહેક બહેક=મઘમઘ
લીલોમેવો=તાજાં પાકાં ફળ
દ્રાક્ષ=દરાખ
ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
મદારી=ખેલ કરનાર
ખેલ=રમત
સિપાઇ=ચોકીદાર
સવારો=ઘોડે બેસી ફરનાર સિપાઇ
ફુદડી=ચકકર

સવાલ--ગોકળઆઠમના મેળામાં શું શું જોયું?

પાઠ ૫.

નઠારી=ખરાબ
સોબત=સંગત
પટેલ=ગામનો ઉપરી
વાડી=ફૂલ, ફળના ઝાડ છોડવાળી જગા
મઝા=ગમત
શેખી=પતરાજી
પારકાં=પરાયાં; બીજાનાં
માને=કબુલ કરે
આખરે=અંતે
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો
આઘે=દૂર
ખાસાં=સારાં; મજાનાં
નિશાન=એંધાણ
તાકીને=ધારીને
લૂમ=ઝુમખો
તૂટી પડે=નીચે પડે
ઘાટ=ઇલાજ; ઉપાય
રાસ=દોરડું
ઢગલે ઢગલા=ઘણાજ
દોસ્ત=ભાઇબંધ; મિત્ર
ફક્કડ=સારાં
પછવાડેથી=પાછળથી
રખવાળ=સાચવનાર
સજ્જડ=જોરથી
ઝપાટો=સપાટો
થડ=ઝાડનો વચલો ગોળ ભાગ
અથડાયું=અફળાયું
ચકરી=તમ્મર; ફેર
ફુંદાઇ=ચગદાઇ
લોહીલોહાણ=લોહીથી ખરડાએલું
વાડીવાળો=વાડીનો ધણી
લપડાકો=તમાચો
જીવ લઇને નાઠો=ખૂબ દોડયો
ફરીને=પાછળ
ઢોલો=થથપડો
ફળ=ફાયદો; લાભ

કવિતાના અર્થ.

અસર=લાગણી
સંગ=સોબત; પાસ
રંગ=અસર; પાસ
પ્રેમ=પ્યાર; હેત
ઠામ=ઠેકાણું
ઠરશે=ઉભો રહેશે
બુરો=નઠારો; ખરાબ
મે'તા=મહેતાજી
ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
વિદ્યા=ઇલમ; ભણતર

સોબત તેવી અસર.

સમજુતી--જેને જેવી સોબત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોબત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોબત તેનાં જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોબત તેવીજ જગાએ તે જઇને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોબતથી સારો થશે, નઠારી સોબતથી નઠારો

થશે; સારા મહેતાજીની સોબતથી વિદ્યા ભણે અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય. (૩)

સાર--નઠારી સોબતથી તેની નઠારી અસર આપણા પર થાય છે, માટે નઠારા માણસની સોબત કરવી નહિ, પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.

રખડેલ=રખડતો

ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે ટકે સુખી હતાં

વયે=ઉંમરે

પારજ રહ્યો નહિ=ઘણોજ થયો

વધાઈ=વધામણી; ખૂશ ખબર

ઓવારણાં=દુઃખડાં

ફોઈ પગલું=ફોઇના તરફથી જે પગલું બાંધવામાં આવે છે તે

ભેટ=ઇનામ

લાડીલો=લાડમાં ઉછરેલો; લાડકવાયો

કુટેવ=નઠારી આદત; ખરાબ ટેવ; ખો

પોળ=મોટી ખડકી

અટકચાળાં=અડપલાં; કોઇને ખોટું લાગે એવું કર્યા કરવું તે

લડાઇ=વઢવાડ

વંઠી જશે=બગડી જશે

સીધું ચાલવું=તોફાન મસ્તી ન કરવી.

બહાને=નામે

ચૌટું=બજાર

રઝળતો=રખડતો

ટોળું=જથો

મસ્તી=તોફાન

લાતાલાતી=લાતબાજી

લાત=પાછલો પગ મારવો તે

ઉતરી ગયો=સાંધામાંથી ખસી ગયો

ભેંકડો તાણતો હતો=મોટે સાદે રાગ કાઢી રડતો હતો

હાડવૈદ=ભાંગેલું હાડકું બેસાડનાર વૈદ

લેપ=ખરડ

ઓસડ વેસડ=દવા ને તેના ઉપાય

વલે=દશા; ભુંડા હાલ

ખો=આદત; ખરાબ ટેવ

શિખામણ=ફાયદાની વાત; બોધ

સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી દીધી

સાર—નિશાળનું નામ દઇ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને નઠારાની સોબત કરવી નહિ.

પાઠ ૭.

જક્કી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર; જીદ્દી
વાછરડાં=ગાયનાં બચ્ચાં
લવારા=બકરીનાં બચ્ચાં
પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં
ગાડરાં=ઘેટીનાં બચ્ચાં
ચારો=ઘાસ
નીરતો=નાખતો
ખાંધે=ખભે
ખેતર=અનાજ પાકે તે જગો
ઝોક=બકરાં, ઘેટાં રાખવાનો વાડો
છાંયે=શીળે; છાંયડે
વાંસળી=વાંસમાં કાણાં પાડી બનાવેલું વાજું
પાવો=પીસવો; સિસોટી
હૂંફ=ગરમી; આશરો
જતન=રક્ષણ; સંભાળ
રબારી=ઢોર ચરાવનાર
ઊંચી ગઈ=ઊડી ગઈ; દૂધ દેતી બંધ થઈ
જાળવતો=સાચવતો
વિઆય=જણે
ધણી=માલીક
સાચવણ=સંભાળ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
શિકારી=શિકાર કરનાર
અજાણ્યું=ઓળખાણ વગરનું
મોજ=મજા; આનંદ
અભાગીઉં=કમનસીબ

પાઠ ૮.

ગોંધતો=પુરી રાખતો
ચેન=સુખ; મજા
બંધીખાનું=કેદખાનું
ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું
ખેલવું=રમવું
ઠરેલ=ડાહી
નાદાન=સમજણ વગરનું
સંભાળ=બરદાસ
સપડાઇ પડશે=હેરાન થશે; ફસાશે
જક=જીદ; હઠ
લાગ=દાવ; તક
સટકી ગયું=છાનું માનું નાસી ગયું
ઠેકવા=કુદકા મારવા
પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગા
વગડો=જંગલ; રાન
કોતર=ગુફા; બખોલ
તરાપ=કુદકો; ફાળ
બોડ=ગુફા; બખોલ
કમોતે=વગર મે તે

સાર—માબાપ, મહેતાજી વગેરે કોઈ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું ને હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯.

રિસાળ=રિસાઇ જાય એવો
સહેજ સહેજમાં=જરા જરામાં
રીસ=ગુસ્સો; મિજાજ
છેડો=પાર; અંત
ભાગ્યે=કદાચ
આડોશી પાડોશી=આસ

પાસના ઘરનાં રહેનાર	પાડવી તે	વેદના=દુઃખ
ભાઇભાંડુ=ભાઇબેન	ટેવ=આદત	મુદ્દલ=બીલકુલ
જમણુ=જમવાનું	નકામો=અમથો	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ચીસ=બીકથી બૂમ	ઢોંગ=ફેલ	નડે=હેરાન કરે

સાર—રીસાવાની ટેવ રાખવી નહિ.

પાઠ ૧૦.

જાળ=કરોળીઆનું પડ; જાળું; ફાંદો	મહેનત શરૂ કરી=મહેનત કરવા માંડી	ખંત=ચેટક; કાળજી
ફરી ફરીને=વારે વારે	માટ=માટે	યત્ન=મહેનત
વિષે=બાબત	ફાવ્યો=પાર પાડયો	ચગદાઇ=છુંદાઇ; દબાઇ
વણ=વગર	ઘાટ=ઉપાય	તળે=નીચે
તૂટેલે=તૂટી ગએલે	ભીડયો=હોંસથી મંડયો	મોત=મરણ
તાંતણે=તારે	ધીરજ=સબુરી [રહ્યો	તજી=છોડી
	નીરધાર=નક્કી	અનંત=ઘણોજ
		લાભ=ફાયદો
		પામે=મેળવે

ફરી ફરીને સારૂં કામ કરવા બાબત.

સમજુતી—કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંય પર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તૂટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઆએ તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી, પણ તરત તે નીચે પડયો અને ઉપર ચઢવાના કોઇ ઉપાયમાં ફાવ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડયો રહ્યો, તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ. ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી છેલ્લીવાર ચઢવાને મંડયો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળમાં જઇ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો

પગ તળે છુંદાઇને વગર મોતે મરી જાત. (૫) એ પ્રમાણે કરોળીઆની પેઠે જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આળસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ઘણોજ ફાયદો થાય. (૬)

સાર—સારૂં કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૧.

અકબિલ્લુ=એક જાતની રમત
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો
ગઢ=કિલ્લો
સાથી=સોબતી
ભિલ્લુ=સાથી
વડો=મોટો
સરદાર=ઉપરી
ઘૂમી રહ્યા=આમથી તેમ ફરી રહ્યા.
દાવમાં=લાગમાં
પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
નજર ફેંકી=જોયું
પૂર જોસથી=ઘણા જોરથી
ભૂલથાપ=ભૂલાવો
શાબાશ=ધન્ય
દાવ=રમત

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.

દૃઢ મનવાળો=પાકા વિચારવાળો
ગેડીદડા=દડો અને તેને ફેંકવાની લાકડી
ડગલું=પગલું
રંગ જામ્યો=મજા આવી
પછી તો ધૂળ=પછી કંઇ મજા પડવાની નથી
વચન=બોલ
ખાતરી=ભરોસો
સુનું=વસ્તી વગરનું
મોં ફેરવી=મોં ચઢાવી
પીડા=પંચાત; દુઃખ
મન ડગવા દીધું નહિ=મરજી મુજબ કર્યુ નહિ

પાઠ ૧૩.

મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ
છંછેડે=હરકત કરે
પીઠ=વાંસો
ઘાટ=આકાર
સોહામણી=શોભિતી
ભપકાદાર=રોફવાળા
કોરીને=કાણાં પાડીને
દુભવો=નારાજ કરો
નુકસાન=બગાડ
સ્વાદે=લહેજતથી
નવાઇ=અચરજ

સાર—કોઈનું ભલું કરીએ તો આપણું ભલું થાય, અને કોઇનું બુરૂં કરીએ તો આપણું બુરૂં થાય.

પાઠ ૧૪.

મોસાળ=માના બાપનું ઘર; મામાનું ઘર
આંખ ટાઢી થઇ=સંતોષ થયો
અંગેઠી=પોંક પાડવાની ભઠ્ઠી
ઉલટભેર=હોંસથી
ઠેસ=ઠોકર
હોંસભેર=ઉમંગથી
પસ્તાયો=દીલગીર થયો
વાંક=ગુનો; તકસીર
સાજું=આખું
હરખ=આનંદ
ઉતાવળ=ઝડપ

સાર—(૧) કોઇપણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું

પાઠ ૧૫.

ઢીંગલી=નાની પુતળી
તખતો=આરસો
ઝૂટવી લીધો=એકદમ ઝડપ મારી લઇ લીધો
સરી પડયો=લપસી ગયો
બરડ=ઝટ ભાંગી જાય એવો
પાછાડીએ=અફાળીએ
ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચી
કાયર=હેરાન
પજવે=દુઃખ દે
ફુટી બદામ=ખોટી બદામ; નજીવી કિંમત
સહીઅરો=બેનપણીઓ
કટ્ટા=એક બીજાની સાથે બોલવું કે રમવું નહિ તે
આપણુ=આપણે
સુખચેન=મઝા
શોક=દીલગીર
લાજ=આબરૂ
ઘટે=ઓછી થાય
નિંદે=ખોટું ખોટું બોલે
બળવંત=જોરાવર
સદા=હંમેશાં; નિત્ય
લેશ=જરા
કુલેશ=કજીઓ
કોય=કોઇ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજુતી—આપણે બંને જણ ભાઇ અને બેન સંપીને હળીમળીને રહીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે, પણ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આબરૂ ઓછી થાય, અને લોકો નઠારૂં બોલે. (૧) હે! જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની બુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને કોઇ દિવસ જરાપણ કંકાસ થાય નહિ; ને અમારા દહાડા સુખમાં જાય.

(૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઇ દિવસ કોઈ લડે કે રડે નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય, તો મા ધણી. ખુશી થાય. (૩) **સાર-ભાઈ બેને સંપીને ચાલવું.**

પાઠ ૧૬.

રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં એ નામના રાજા થઇ ગયા તે. હિંદુ લોકો એમને પરમેશ્વરનો અવતાર માને છે.
ઇચ્છા=મરજી
ગભરાટ=ગભરામણ
છેવટે=આખરે
ફેરવવા=બદલવા
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ગણકાર્યું=માન્યું
ડસકાં=રડતાં રડતાં આચકા ખાવા તે
રોણું=રડવાનું તોફાન
ખીજવાયા=ગુસ્સે થયા
રડ પર=રડવા પર
ગોદ=ખોળો
ધીરા=શાંત
છાના=મુંગા
પ્રધાન=વજીર
દર્પણ=આરસી
દશરથ=રામચંદ્રજીના બાપ
મહારાજા=મોટારાજા
શ્રી=સારા; શોભાયમાન

સાર—અક્કલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.

વગર વિચાર્યું=વિચાર વગરનું
જોડું=ધણી ધણિઆણી
કચરો પુંજો=કચરો વગેરે
પરવારી=નવરી થઇ
કથા=ઇશ્વર સંબંધી વારતા
મળતું=પેદાશ થતી
ગુજરાન=ગુજારો
છોકરાંછૈયાં=છોકરાં
પેટે=પોતાને
ઓછું આવતું=ખોટું લાગતું
પાપ=ખોટાં કામ
આધાર=આશરો; ભરોસો
સારૂં=ભલું; કલ્યાણ
આંગણું=બારણા આ-ગળની જગો
તરફડતું=તરફડીઆં મારતું
દયા=રહેમ; મહેર
ઉછેરીને=મોટું કરીને
જન્મ થયો=અવતર્યો
લોહિઆળું=લોહીવાળું
ગુસ્સો=રીસ
બેડું=ગાગર ને ઘડો
કકડા=ટુકડા
ભાંગીતૂટી=સમજાય નહિ તેવી
બોલી=બોલ
મૂર્ખ=બેવકુફ

પાપી=ચંડાળ; દુષ્ટ	પુત્ર=છોકરો	વળે=કામ આવે
અભાગણી=કમનસીબ	જીવ=પ્રાણ	જાન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજુતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જુઓ, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી ઘણાના જીવ જાય છે. (૧)

સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.

સંદેશો=ખબર	છાપખાનાવાળો=છાપખાનાનો માલીક	ડરતો=બીતો
ખોડંગતો=લંગડાતો	ગોઠવણ=બંદોબસ્ત	પંપાળી=હાથ ફેરવી
દુઃખી=હેરાન	ગાર્ડ=તપાસ રાખનાર	ડર=બીક
મદદ=આશરો	સરનામું=ઠેકાણું	નજીક=પાસે; સોડે
હુંફાળું=ગરમ	સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી રહેવાનું મુકરર ઠેકાણું	ઠરાવ=કરાર; થએલી વાત
પરાળ=ભાતનું ઘાસ	ખડખડાટ=અવાજ	ઝપાટાબંધ=દોડતો
છાપું=ચાલતા વખતની ખબરનો છાપેલો કાગળ	સિસોટી=પીસવો	ખબરદાર=હોશિયાર
		આઠ કલાકમાં ૧૫ મિનિટ બાકી=૭॥ વાગે

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.

કોણી=હાથને વાળવાનો વચલો સાંધો	માથું મારી=હિંમત હરી	વેગળા=દૂર
ઢીમણું=ઢીમું	છાતીવાળો=હિંમતવાન	બળાડી=વળગાડી
	ધરાયો=તરપત થયો	પેટભરી=જોઇએ તેટલા
	હડસેલો=ધક્કો	

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ઈશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.

ખલીફા=મહંમદ પેગંબરના વારસ
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા
દરબાર=રાજકચેરી
દેખાવડો=રૂપાળો
સુબો=સુબેદાર; સરદાર
નીમણુક=ગોઠવણ
હુકમ=આજ્ઞા
ખાસ=જુદો; ખાનગી
શાહજાદો=પાદશાહનો દીકરો
શાહજાદી=પાદશાહની દીકરી
ચીતરામણ=ચિત્ર
તહેનાતમાં=ખીજમતમાં; હજુરમાં
છોકરવારી=નાદાની
કારણ=સબબ; મતલબ
નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીચો
ફરમાવશો=હુકમ કરશો
સમજુતી=સમજણ
મોંએ ચઢેલો=વધારે ઓળખાણને લીધે બીક વગર બોલનાર
અરજ=વિનંતી
ફરજંદો=બચ્ચાં; છોકરાં
લાડ=વહાલ
અલ્લા=ખુદા; પરમેશ્વર
ગુનો=વાંક
માફ=ક્ષમા
દીલ=મન
દીલગીર=નાખુશ
ઓહ્દો=હકુમત; સત્તા
નીમ્યો=નીમણુક કરી
કઠણ હૈયાનો=દયા વગરનો
રદ કરું=ફેરવી નાખું
આરબ=અરબસ્તાનનો રહેવાસી

સાર—માણસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.

આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
લંગડો=લુલો
ઢેકાઢગીઆ=ખાડા ટેકરા
માળા=પક્ષીનાં ઘર
આસપાસ=આજુબાજુ
કોહલાં=ફાડી ખાનારાં જાનવર
વાઘ=ફાડીખાનારૂં ચટાપટાવાળું જાનવર
વરૂ=કુતરા જેવું ફાડી ખાનારૂં જાનવર.
ખોંખારો=અવાજ
આડે=અરળે
દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
ધોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક બીજાને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.

પડછાયો=ઓળો
ભાગોળ=દરવાજો; દરવાજા પાસેનો બજાર
ભાગ=હિસ્સો
પાર=કિનારો; કાંઠો
નદી=મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગામાં થઇ બીજી નદી કે સમુદ્ર મળે છે તે
કુદકો=છલંગ
પૂલ=નદીપરથી જવા આવવાને બાંધેલો રસ્તો
થાક=વિસામો; આરામ
અદેખો=બીજાનું સારું જોઈ બળે એવો
લોભી=લાલચુ
તરાપ=કુદકો; છલંગ
ખોળ=શોધ; તપાસ
પડાવી=ખુંચવી; છીનવી
દાનત બગાડી=પડાવી લેવાની ઇચ્છા કરી
ગુમાવ્યું=ખોયું
તાકે=ધારે; વિચારે

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.

ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું
સંદેહ=વહેમ; શક
હડખવા=કુતરા, કોહલાં વગેરેને એક જાતનો રોગ થાય છે તે
દરકાર=પરવા
ઠાવકું=ડાહ્યું
બચકું=ડાકું
ખામી=કસુર
છુટું મૂકી દીધું=છોડી દીધું
અભડાયો=અડકાયો
ભરોસો=વિશ્વાસ

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં બીજા પર ભરોસો રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.

લખોટા=મંજો
છાનોમાનો=ગુપચુપ
બગાડયું=ખરાબ કર્યું
વિના=વગર
સજા=શિક્ષા
ભૂલીશ=વીસરીશ
ચોરી=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લેવી તે
ચોર=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લેનાર

પાઠ ૨૫.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું હથિયાર
ભાયડો=મરદ; પુરુષ
શાણો=ડાહ્યો
બહાદુર=જોરાવર

ઘાવ=ઘા	**ઝૂલતાં ને સમાતાં**= પાણીમાં આમ તેમ ડોકયાં કરતાં અને તેની અંદર સમાઇ જતાં	**વદે**=બોલે
ભાળે=જુએ	**સૂણી**=સાંભળી	**માથું હલાવી** = ડોકું ધુણાવી; ના કહી
નીર=પાણી; જળ	**સાદ**=અવાજ	**સંપત**=દોલત
તાંહી=ત્યાં	**ભલાં**=દયાળુ	**મહેર**=મહેરબાની; દયા
નિહાળ્યું=જેયું	**દેવી**=માતા	**જગનાથ**=જગતનો ધણી; પરમેશ્વર
માંહી=અંદર; માં		
ડર્યો=બીધો		

સમજુતી—નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઈ જોરાવર ડાહ્યો મરદ બન્યો ને જે કંઇ ચીજ જુએ તે ઘા મારીને કાપે. એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઇક જેયું તેથી છોકરો મનમાં બીધો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઇ, તે વખતે તે બહુ ધાંટો પાડીને રડયો. (૨) હમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યા કરતાં અને સમાઇ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે માતા! મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) બીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે! દયાળુ માજી, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરા સાથે બોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળજે અને પરમેશ્વરની મહેરબાની થજે.

સાર—પારકી વસ્તુ પર લોભાવું નહિ.

પાઠ ૨૬.	ખૂબસુરત=દેખાવડો	મુકામે=ઘેર
ભરપુર=ભરેલો	હેત=પ્યાર; વહાલ	હૈયું ભરાઇ આવ્યું=રડવું આવ્યું
પૈસેટકે ખાલી=ગરીબ; પૈસા વગરનો	દેશાવર=પરદેશ	પંપાળતા=હાથ ફેરવતા
હાલત=દશા	કપરા=અઘરા; સખત	બરદાસ=ચાકરી
ખૂટી ગયું=ઓછું થયું	લાચાર=નાચાર	પરવડે=બોજે; પાલવે
	મૂલ=કિંમત	

સાર—દરેક માણસે પોતાના પાળેલા પ્રાણી પર ઘણોજ પ્યાર રાખવો અને જરા પણ દુ:ખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭	લજવ્યું=શરમાવ્યું	વટાવી=ઓળંગી
ઝરો=પાણીનો વહેળો	શરીર=ડીલ	વખોડતું=ધિક્કારતું
ભરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લહેકારીને બોલવું	મોહી પડયું હતું=રાજી થયું હતું
આંખ=નજર	ચમકી=ચોંકી	ફસાવી દીધું=દુ:ખમાં નાખ્યું
નારાજ=નાખુશ	પારધી=શિકારી	કેડે=પૂઠે
બડબડવું=મનમાં બોલવું		

સાર—કોઇપણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮.	બચકાં=ડાફાં	જગાએ બેસી ઘાટ ઘડે છે તે જગા
શિઆળ=શિઆળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ભઠ્ઠી=મોટો ચુલો
શહેર=જેમાં છોબંધ ને હારબંધ ઘરો હોય અને સારાં સારાં બજાર હોય તે	જરદી=પીળો	ધગધગતા=ઘણાજ ઉના
	પાસ=અસર	નકલ=બીજાનું જોઇને કરવું તે; કોપી
	આંગણે=બારણે	
	કોઠ=પેઢી; લુહાર જે	

સાર—કોઇની ખોટી નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯.	ઘી=તાવેલું માખણ	ઘર
વરો=જમણવાર	પિઅર=બૈરીના બાપનું	મણ=૪૦ શેર

ટાંકણે=ટાણે; અવસરે
મેળાપ=મુલાકાત
ચડભડી=લડી
રડયું ખડયું=જવલ્લેજ
લેખવે=ગણે
મોંઘે ભાવે=ઘણી કિંમતથી
ખપ=જરૂર; ઉપયોગ
રંક=ગરીબ
ભારેખમ=ભારબોજવાળા
માન=આબરૂ; ઇજ્જત

સાર-ભારેખમ થઇ ખુણે બેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સારૂં છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.

કુંવર=રાજાનો છોકરો
બાપકર્મી=બાપની કમાઇ ખાનાર
આપકર્મી=પોતાની કમાઇ ખાનાર
રાજપાટ=રાજગાદી
તીર્થ=પવિત્ર જગો
ધન=દોલત
ભાભી=ભાઇની વહુ
વતન=જન્મભૂમિ
ઓચીંતી=એકદમ
તરાપ=ઝડપ; તલપ
ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી
સેના=લશ્કર; ફોજ
ઉપરી=સરદાર
હિંમત=હામ
લૂણ=મીઠું; અનાજ
ફતેહ=જીત
પ્રાર્થના=માગણી
તડંગધુમ=ડંકો વગાડતાં તેમાંથી નીકળતો અવાજ
ડંકો=લડાઇનું વાજીંત્ર; નોબત
નિશાન=ધજા; વાવટા
દુશ્મન=શત્રુ
ફોજ=લશ્કર; સેના
તક=દાવ; લાગ
સરદાર=ઉપરી
નાસભાગ=નાસાનાસ
કુંવરી=રાજાની છોકરી
બહાદુરી=હોશિયારી
વરમાળ=વરને કન્યા જે માળા પહેરાવે છે તે

સાર—જાતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.

દેડકો=ચોપગું પાણી તથા જમીનપર રહેનાર પ્રાણી
શ્વાસચારો=શ્વાસ વગેરે
લહેર=સપાટો
તડુકતો તડુકતો=લહેકાતી ચાલ ચાલતો
ખાબોચીઉં=પાણી ભરાએલો નાનો ખાડો
જીવ=પ્રાણ
ચઢાઉ=કોઇ વખાણ કરે તેમ ચઢે તેવી

ફુલાવી=મોટું કરી	બોલ=શબ્દ	ગજા=શકિત
બેટા=દીકરા	મમત=જીદ; હઠ	ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગજા ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો પડે. માટે ગજા ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.	વાત=લાગત	જેમ તેમ=ગમે તેમ
ભિખારી=ભીખ માગનાર	મલમલ=ઝીણું સુતરાઉ કપડું	બેદરકાર=બેપરવા ગરજ વગરનો
તળાવડી=નાનું તળાવ	બફારો=પસીનો;પરસેવો	કસ=કેંસ
લપસી=ખસી; સરી	સાહુકાર=રૂપીઆ ધીરવાનો ધંધો કરનાર	જાતે=પોતે
ધ્રૂજતો=કાંપતો; થરથરતો		
ખાદી=જાડું લુગડું; દોટી		

સાર—(૧) કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ. (૨) કપડાં ગમે તેમ પહેરવાં નહિ. (૩) કસ કે બોરીયાં છુટાં ન રાખવાં. (૪) ટોપી બરાબર ઘાલવી.

પાઠ ૩૩.	સ્ત્રી=બૈરી	વહેળો=નાની નદી
બ્રાહ્મણ=હિંદુની ઉંચી જાત	પગલાં=પગનાં તળીઆંનો આકાર	શેલો=શિલા; પત્થર
ગણેલા=અનુભવમેળવેલા	અંગુઠીઆ=પગને અંગુઠે પહેરવાનું ઘરેણું	ધોબી=લુગડાં ધોવાનો ધંધો કરનાર
સારો=લાયક	જોડવાં=પગને અંગુઠે તથા તેની જોડેની આંગળીએ પહેરવાનું રૂપાનું ઘરેણું; વેઢ	ધોબણ=ધોબીની બાયડી
ધંધો રોજગાર=વેપાર વણજ	નિશાની=એંધાણી	રાજમારગ=મોટો રસ્તો
જડતો=સુઝતો; માલુમ પડતો		ઢુંકડું=પાસે; નજીક
દેશાવર=પરદેશ;બીજેદેશ		છેક નજીક=ઘણાજ પાસે
હાંરીને=હાંકીને		ખંતીલા=કાળજીવાળા
		મેળવ્યા=પેદા કીધા

સાર-ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.

મહિમા=મોટાઇ
જગપતિ=જગતનો ધણી; પરમેશ્વર
જગ=દુનિયા
રચી=બનાવી
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ
નવરંગી=તરેહ તરેહના રંગના
તરુપાન=ઝાડનાં પાંદડાં
પા'ડ=પહાડ
કરાડ=કરાડા; ગુફા
સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર
સરિતા=નદી
ઘાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા ઉતરવાનો રસ્તો; ઓવારો
રળિઆમણી=શોભિતી
વાટ=રસ્તો
શીતળ=ઠંડો
સાર=સારી
સૂર્ય=સુરજ
વરસાદ=મેહ; મેઘ
ઝૂલતાં=ઝટકતાં
મધુર=કાનને સારૂં લાગે એવું; મીઠું
નાદ=અવાજ; સાદ
કળા=તેજ; અજવાળું
રંગ=શોભા
મેદાન=ખુલ્લી લાંબી પહોળી જગા; ચોગાન
તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
મહીં=માં
આંખડી=આંખ
ચાવણું=ખાવાનું; ખોરાક
સાથ=સાથે
કળા=હીકમત; યુકિત
કળી શકાય નહિ=સમજી શકાય નહિ
સરજી=પેદા કરી
સરજનહાર=પેદા કરનાર; પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪. પરમેશ્વરની મોટાઇ.

સમજુતી—જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ઘણીજ સારી બનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતાં ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ, અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડા, દરીઆ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી

ઠંડક આપે છે, અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નઠ્ઠો ઘણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતા દેખાય છે. અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાં વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે! (૭) હે પરમેશ્વર! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારૂં કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે! પેદા કરનાર પરમેશ્વર તેં જુક્તિ કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) **સાર**—પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાડ વાળવા હરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૩૫.

વિશાળ=લાંબા પહોળા
છજેલ=છવાઈ રહેલી
તંબુ=કપડાંનું ઘર
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ
કેળ=કેળાંનું ઝાડ.
પલ્લવ=પાંદડાં
વનસ્પતિ=ઝાડ; છોડ વેલા વગેરે
ધરી=પહેરી

સ્હોય=શોભે
કોયલ=કાળા રંગનું મધુર રાગનું પક્ષી
કલ્લોલ=મજા; આનંદ
તીતર=તીણા રાગનું પક્ષી
વિશેષ=વધારે
બેશ=સરસ; સારી રીતે
કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો
ધોળીને=હલાવીને

ફુવારા=પાણી ઉંચું ઉડાડવા માટે બનાવેલો ઘાટ
નવરંગ=તરેહ તરેહના રંગ
અપાર=ઘણું જ
મોર=આંબાનાં ફૂલ
કોર=બાજુ
ચાંદની=ચંદ્રમાનું અજવાળું

પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ. (વસંત ઋતુ)

સમજુતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની! એવું દેખાય છે, તંબુપર જેમ ધજા, વાવટા ફરકતા હોય, તેમ કેળ, નાળિએરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધજા ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીન પર પડે છે. પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે, તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફુટી નીકળે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર કબુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાનાં ફૂલનો કેસુડો રંગ ઘોળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે. બાગમાં ફુવારા ઉડાડે છે; અને બજારો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે.(૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે, અને ઝાડો પર ઘણા તર્હેવાર રંગો દેખાય છે; આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી-ખુશીથી શિખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.

ટેકરો=જમીન વધીને ઉંચી થઇ હોય તે
પડછાયો=ઓળો
ઓળો=પડછાયો
પીઠ=વાંસો
ઉગમણી=પૂર્વ; સુરજ જે દિશામાં ઊગે છે તે
આથમણી=પશ્ચિમ; સુરજ જે દિશામાં આથમે છે તે
ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતાં જેણીગમ ડાબો હાથ આવે તે.

દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતાં જેણી તરફ જમણો હાથ આવે તે.
ધ્રુવનો તારો=ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં જે તારો એકની એકજ જગાએ ઝીણો ઊગતો દેખાય છે તે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી? પડછાયો સુરજથી કઇ દિશામાં હોય? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો ક્યારે હોય? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી? દહાડે દિશાઓ શા ઉપરથી જાણી શકાય? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય? સામસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.

બેસતું વર્ષ=કારતક સુદ ૧
દાંડી=પંખાની હાથમાં પકડવાની લાકડી
માપ=ભરતર
મથાળે=ટોચે
ફુટ=બાર ઈંચ; અડધોગજ
લંબાઇ=લાંબાપણું
પહોળાઇ=પહોળાપણું
ઈંચ=તસુ; સવાકા જેટલી જગા
મધ્યમાં=વચમાં
પગથીઉં=નાની ઓસરી
થોર=થુવેરીઆ
ફરા=ભીંત; દિવાલ

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા ક્યાં હોય છે? નકશામાં નીચે કઇ દિશા હોય છે? ઉત્તરની સામે કઇ દિશા? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી? નિશાળનો નકશો શી રીતે કાઢશો?

પાઠ ૩૮.

ધોરી=સરિયામ
આગગાડી=વરાળથી ચાલતી ગાડી
નિશાન=એંધાણ
સમજ=સમજણ; ભાન
ખેતર=અનાજ પાકે છે તે જગા
ગોચર=ગાયને ચરવાની [જગા

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને બેવડી લીટી શા માટે દોરવી? નદી કેવી જમીન તરફ વહે?

પાઠ ૩૯.

વગડામાં=ઉજ્જડ જગામાં
ગોપડો=ઢોરને ચરવાની જગા; ચરો; બીડ
આંબાવાડી=આંબાના ઝાડ ઘણાં હોય એવી વાડી
નિચાણમાં=ઢળતી જગામાં

ઢાળ=ઢોળાવ
દહેરું=દેવળ
કાંઠે=કિનારે
ભાઠું=કાંઠા પરની ખેડવા લાયક જગા
વહેણુ=રેલો; પ્રવાહ
ચાલાક=ચંચળ
પાર=કાંઠો; કિનારો
પાળ=કોરણ
ડાંગર=ભાત
મસ=ઘણું
ઇશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચેનો ખુણો
નજરે પડયા=દેખાયા
સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કઇ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું? તળાવ કોને કહેવું? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જાણી શકાય? નદી શા કામમાં આવે? જ—ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાઠની કવિતા વાંચો. ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા? કઇ કઇ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ?

પાઠ ૪૦.

વાળુ=રાતનું જમવાનું
ગમ્યું=ગોઠયું
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું મકાન
મુખી=પટેલ; ગામનો ઉપરી
ગંધ=ખરાબ વાસ
બંદોબસ્ત=ગોઠવણ
હવાલદાર=પટેલના તાબાનો સિપાઇ
મામલતદાર=તાલુકાનો ઉપરી અમલદાર; પટેલ તલાટીનો ઉપરી
ભરણું=પટેલ તલાટીએ ખેડુત પાસેથી મહેસુલના રૂપીઆ લઇ એકઠા કર્યા હોય તે
તલાટી=ગામની વસુલાત ઉઘરાવનાર
રાવણીઓ=વરતણીઓ
તાલુકો=ઘણાં ગામ મળીને થયેલો તે
તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
હુંડી=રૂપીઆ મળવાનો કાગળ; મનીઓર્ડર
માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ માસ્તર
ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
માંદો=બિમાર; રોગી
દાકતર=અંગ્રેજી દવા જાણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, દાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.

સોનેરી=સોનાના રંગ જેવો પીળો
ખેડુત=ખેતીનું કામ કરનાર
હળ=જમીન ખેડવાનું ઓજાર
અંગારા=સળગતા કોયલા
ચળકતો=ઝળકતો
દાતણપાણી=દાંત સાફ કરવા તથા મોઢું ધોવું તે
ઝાડીને=ઝપટીને
ખોરાક=ખાવાની વસ્તુ
તાજી=તરતની
લહેર=સપાટા
ધંધો=રોજગાર; વેપાર
જન=માણસ
નમતો=આથમતો
ઘોંઘાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંની કોરો કેવી જણાય છે? અજવાળું શેમાંથી આવે છે? સવાર થઈ શાથી જણાય છે? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઇએ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય? સુરજ ઊગતાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે? (જ. ઝળઝળીઉં) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.

વાતો=ફુંકાતો
જોરથી=ઝડપથી
ઠરી જાય છે=ઠંડા પડી જાય છે.
ટિકિટ=દાખલ થવાની ચિઠ્ઠી
ગુંગળાઈ=અકળાઇ
ઝપાટો=સપાટો
તોફાન=પવનનું બહુ જોરથી વાવું તે
ઉથલી=ગબડી; ફેરવાઇ
મૂળમાંથી=જડમાંથી
ભરવાડ=ઘેટાં; બકરાં ચરાવનાર
ઘસડી=ખેંચી
ધાન્ય=અનાજ
વહાણો=મોટી હોડીઓ
અકળામણ=ગભરામણ
વાદળાં=વરાળનો જથો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને છે? હવા ન હોય તો શું થાય? પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—હવા વગર પ્રાણી જીવી શકે નહિ. માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.	નિર્દય=દયા વગરનો	તળીઉં=નીચેનો ભાગ
દુઃખ=વીટંબણા	કઠણુ=સખત	જંતુ=ઝીણાં જીવડાં
ચુરો=ભુકો	ગાંગડો=ગઠ્ઠો	વેહ=છિદ્ર
કણ=રજકણ	ઝાંખો=તેજ વગરનો	થર=પડ
જુદા=જુદા	કહેણી=કહેતી; કહેવત	ચાંચવો=જમીન ખોદવાનું ઓજાર; તીકમ
અક્ષરો=હરફો; હસ્કતો	જન્મ=પેદાસ	
પીગળતો=રસ થતો	દરીઓ=સાગર; સમુદ્ર	હકીકત=વાત

સવાલ—ચાકનો સહેલાઇથી ભુકો કેમ થઇ શકે છે? ચાક પોચો છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે? ચાકને ભઠ્ઠીમાં નાખે તો શું બને છે? ચુનો શું કામમાં આવે? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ! પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે પદાર્થ કેવા કહેવાય? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય! જ. અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે? જ. છિદ્રાળુ. બીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે? છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય કે નહિ? દેવતામાં પીગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું? ચાકને ભોંય પર પછાડીએ તો શું થાય? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા કહેવાય? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો, ચાકનો ઉપયોગ તથા ગુણ કહો

પાઠ ૪૪.

ટીપે=ઘડે
પતરાં=ધાતુને ટીપીને અથવા રસ કરી લાંબા ચોડા બનાવે છે તે
ગાળીને=રસ કરીને
કાતર=કાપવાનું ઓજાર
ચંબુ=શિરોઇ
નાળચાં=નળી
કથરોટ=મોટી થાળી
ખાટી=ખટાશવાળી
ઝેરી=ઝેરવાળો
સિક્કા=ચલણી નાણું
ટંકશાળ=સિક્કા પાડવાની જગા

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, સોની શેના ઘાટ બનાવે છે? તાંબું ક્યાંથી નીકળે? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય? તાંબાના ગુણ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણો બને છે? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણો હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે? તેનો રંગ કેવો હોય છે? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે? તાંબાના વાસણ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે? કલાઇનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબાના કયા કયા સિક્કા બને છે? ટંકશાળ એટલે શું? તાંબાનો ઉપયોગ કઇ કઇ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે?

પાઠ ૪૫.

ખાણ=જમીનમાંથી ધાતુ વગેરે કાઢવા માટે ખોદેલો ખાડો
ઇનામ=ખુશ થઇ આપવું તે; ભેટ
મેળવણી=ભેગ
ઓગળીને=રસ થઇને
મજાગરાં=ખડવાં; જેના વડે બારણું ઉઘડે દેવાય ત
તાસકો=ઢાંકણાં
પવાલી=લાંબું પીપ
શિરોઇ=સાંકડાં મોઢાનું વાસણ; ચંબુ
કાટ=કીટ
કલાઇ=ઝાંખા સફેદ રંગની ધાતુ
માંજેલાં=ઘસીને સાફ કરેલાં
સસ્તું=સોંઘું

સવાલ—ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય? પિત્તળ શી રીતે બનાવે છે? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે? જસતનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબું ને

પિત્તળ એમાં કઠણુ કોણ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કઠણ ! પિત્તળનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે કે નહિ ? પિત્તળનાં વાસણને કલાઇ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબું અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય ? ઝાંખું કયું વહેલું પડે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૬.

ઘાસનું બજાર=ઘાસની પીઠ
ચરો=પોપરો; ઘાસ ઊગવાની જગા; બીડ
કુમળું=નરમ
છાવામાં=ઢાંકવામાં
વણીને=વળ દઇને
મુળીઆં=મૂળ
ધાર=અણી
દાભ=દરભ
ઝીંઝવો=એક જાતનું ઘાસ
ચરાઉ=ચરનારા
ગંજી=ઘાસના ઢગલા
ગડી=ગાંઠ
સુગંધ=સારી વાસ
મોથ=સુગંધીદાર ઘાસ
ખુજલી=ખસ
ધુપેલ=માથામાં ઘાલવાનું સુગંધીદાર તેલ
અત્તર=સુગંધીદાર વસ્તુનો કસ
દરો=એક જાતનું ઘાસ; ધરો
જડ=મૂળ
ફરી ફરીને=વારે વારે
ઉપલાણે=ઉપરનાભાગમાં
વાટ=રસ્તો
ચમરી=છોડ ઉપરની પાંખડી
સુંવાળી=લીસી
વાસ=સોડમ
સુપડા=ઝાડકવાને વાંસની ચીપ કે ઘાસનું બનાવે છે તે.
સોદડી=ચટાઇ
પડા=ઝુડા
કુટીને=છુંદીને
મૂંજ=સરકટની પાંદડીને પલાળી કુટેલી તે
ખાટલા=ઢોલીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ઊગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઇ જાય છે ? દાભનાં મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે છે ? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ઊગે છે ? એના મુળીઆ પર શું થાય ? એ ગડીને શું કહે છે ?

મોથ શા શા કામમાં આવે છે? ઢોરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ ઊગી નીકળે છે? સરકટ કયાં થાય? સરકટ જનાવરના ખાવામાં આવે છે કે નહિ? નહિ આવવાનું કારણ શું? સરકટની સળીઓ સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે? એની પાંદડીને કૂટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે? મૂંજ શા કામમાં આવે છે? કયા કયા ઘાસ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૪૭.

વાવવા=રોપવા
સાંઠો=જુવાર વગેરેનો લાંબો દાંડો
પરાળ=ભાતનું ઘાસ
ગાંઠ=ગડી
સળંગ=આખી
પેર=પેરીઉં
ગુચ્છો=ગુંચળું; જથો
નજર કરો=ધ્યાન આપો
બી=બીઆં
ખાતર=ઘાસ છાણ વગેરે કોહી ગએલો કચરો
પૂરીને=નાખીને
ભીલ=વગડામાં રહેનાર [જાત
નાગલી=બાવટો.
સામો=એક જાતના ઘાસનું બી
થેક=ચીઢા કે ડુંગળાનાં મૂળની ગાંઠો
ઢેબરાં=મીઠું મરચું નાખી જુવાર બાજરીના કરેલા રોટલા
ખસલી=એક જાતનું ઘાસ
કડબ=જુવારનો સુકો સાંઠો
રાતડીઓ=રાતી જુવાર
બીડ=ઘાસ ઊગવાની જમીન; ચરો; પોપડો

સવાલ—બાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ઘાસની સાથે મુકાબલો કરો. આપણે અનાજ ખાઇએ છીએ તે શું છે? ઘાસનું બી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું છે? મહીકાંઠો કયાં આવ્યો? મહીકાંઠાના બીજા લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે?

પાઠ ૪૮.

સખત=બહુ
એક સામટું=સાથે લાગું
ભાણ=સુરજ; સૂર્ય
દાણો=ગુવાર અડદ વગેરે
કોઢ=ઢોર બાંધવાની જગા

નીરું છું=નાખું છું

છાશ=દહીંમાંપાણીનાખી વલોવી બનાવે છે તે

કૌવત=જોર

ચવડું=હળના નીચેના ભાગમાં કોશની સાથેનું અણીવાળું લાકડું

આળસુ=સુસ્ત

સડ=હળમાંનો વચમાંનો લાંબો સોટો; અહાલ

ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લિસોટા

હળપુણી=હળમાં લોઢાની કોસ હોય છે તે

ધુંસરી=જોડાએલા બળદની ખાંધ પર જે આડું લાકડું હોય છે તે

છોડ=હળને છેડે પકડવાને ખીલી જેવું હોય છે તે; હલેડી

તાત=બાપ

નીપજાવે=પકવે

અન્ન=અનાજ

ધરે=પહેરે

સહે=ખમે; વેઠે

હર્ષ=જબરો

ઉત્તમ=સૌથી સારી

પર=પારકો

ઉપકારી=આભારી

દીએ=આપે

શીખ=શિખામણ

ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે બાપ છોકરાનું પોષણ કરે છે. તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ એ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ઘણી કામની વસ્તુને નીપજાવે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંગું અને આગલા ભાગને સડ કહે છે, સડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઇ ૪ ફુટ હોય છે, જાડા ભાગમાં સડનો છેડો ઘાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે, ચવડું પણ અણીદાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સડને બીજે છેડે ખીલો હોય છે, તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુંસરું બાંધે છે, ધુંસરું બળદની ખાંધપર મૂકે છે. ધુંસરું બળદની ખાંધ ઉપરથી ખસી ન જાય

માટે ધુંસરાને બંને છેડે લાકડાની સમેલ હોય છે, તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી જલદી ઘસાઇ કે ભાંગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે. દુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખતે ખેડુત છડાપર ભાર દે છે, તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, અને જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ—હળનું ડ્રોઇંગ પાડી તેનાં દરેક ભાગ પર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

ખેડુત વિષે.

સમજુતી—અરે! ખેતી કનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે. કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તુંજ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ. ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જબરો બને છે, અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નકકી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે મારી પેઠે મહેનત કરશો તો જબરા, સંતોષી અને પારકાનું ભલું કરનારા થશો.

સાર—કહેવતે છે કે "ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર, નફટ નોકરી, નિદાન ભીખ, એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ."

પાઠ ૪૯.

પાળ=કોરણ	ક્યારડા=ક્યારા	ભરડીને=ભચડીને
લીલાંછમ=ઘણાંજ લીલાં	ધરૂ=કુમળા છોડ; તરૂ	છોડા=છોતરાં
	ઝીલવો=ખમવો	

સવાલ—ડાંગર શી રીતે વાવે છે? ધરૂ એટલે શું? ડાંગર ક્યારામાં શા માટે રોપે છે? ડાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે? ડાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખા થાય છે?

પાઠ ૫૦.

કોલુ=શેરડીનો રસ કાઢવાનો સંચો; કોલ	વેંત=બિલસ	કુક્કર=ભુંડ
પડછા=પાંતરાં; રસ=કસ	આંખ=કળી	શિઆળવાં=શિઆળ
સંબંધી=વિષે; બાબત	પીત=પાણીથી થતું કરસણ શાક વગેરે	સંભાળ=તપાસ
પેર=ગંદેરી	તરકારી=શાક	પાકટ=પાકી
	માસ=મહીના	તાવડો=મોટો પેણો
		છારી=પડ

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે? શેરડીની આંખ બતાવો. કોલુ એટલે શું? કોલુ શેનું બને છે? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે?

પાઠ ૫૧.

તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	ભાવ=હોંસ	જોર=શક્તિ
વઢવા=લડવા	સારા=સાજા	નકામો=ફોગટ
ધીમા=શાંત	લોટ=આટો	હિસાબ=ગણતરી
ઉજળો=સફેદ	કણક=રોટલી કરવા માટે બાંધેલો લોટ	ઉપયોગ=જરૂર
		પૈસાદાર=તાલેવંત

સવાલ—માંદા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી છે અને તેનું કારણ શું? ભાત શી રીતે બનાવે છે? રોટલી શેની બનાવે છે? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે? ગરીબ માણસો ઘઉં કેમ ખાતા નથી?

પાઠ પર.

મધપુડો=મધમાખીને રહેવાનું ઘર
લટકતો=ટિંગાતો
વાઘરી=શિકારી
કામળો=ઊનનું લુગડું
ધુણી=ધુમાતો દેવતા; સળગતાં છાણાં વગેરે
ઘરબાર વગરનાં=રખડતાં
પારકો=પરાયો; બીજાનો
ચીજ=વસ્તુ
ઈચ્છા=મરજી
નર=પુરુષ
છખુણાવાળાં=છખુણાનાં આકારના
જન્મ=જિંદગી; અવતાર
રક્ષણ=બચાવ
ડંખ=ચટકો
પેસવા=દાખલ થવા
દયા=રહેમ

કવિતાના અર્થ.

હુન્નર=કસબ; કારીગીરી
નિશાળ=શીખવાનું ઠેકાણું
મનોહર=મોહ પમાડનાર
રચે=બનાવે
તત્કાળ=તરત
ચૂસી=શોષી
સરે=થાય
ગુણ=ફાયદો; લાભ
તમામ=બધું
તજે=છોડી દે
ઉદ્યોગી=મહેનતુ
પંકાય=વખણાય

મધમાખી.

સમજુતી—હે ! મધમાખી તું મહેનતુ છે અને વળી કારીગીરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના ખાના જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઇ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઇને મીણ બનાવે છે, તેથી એટલે મધ અને મીણથી ઘણાં કામ થાય છે અને તે ઘણોજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ ઘણું મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે અને જરાપણ આળસ કરતી નથી. (૩) કીડી, કરોળીઆ, અને મંકોડા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે. (૪) **સાર**—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું.

સવાલ—મધપુડો કોણ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણ શેમાંથી બનાવે છે ! મધપુડામાં કેટલી જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કઇ કઇ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધપુડાનાં ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળાં હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે ? ઈંડાં કયા ખાનામાં મૂકે છે અને તે કોણ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં કયાં મૂકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું ? મધ અને મીણનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી.

પાઠ ૫૩.

શેખ=મુસલમાનની એક જાત
બતક=પાણીવાળી જગામાં રહેનારું પક્ષી
પીછ=પીછાં
ચીકટ=ચિકાશ
ભિંજાતું=પલળાતું
નબળું=કમજોર
જોડાએલાં=સંધાએલાં
દાઢ=બેવડા દાંત
અણીદાર=તીણા
ગળી જાય છે=આખું ઉતારી દે છે
જાળવે=સાચવે; સંભાળે
ઢાંકી=છુપાવી
બીકણ=બીએ એવો
ધસીને દોડે છે=હુમલો કરે છે
માંજર=કલગી
દીપે છે=શોભે છે
ખોતરવાની=ખોદવાની
વહાણું વાય=સવાર થાય

સવાલ—બતક કેવી જગામાં રહે છે ? બતકનું શરીર કેમ ભિંજાતું નથી ? બતક શું ખાય છે ? બતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? બતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી ? બતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને બતક શા માટે ચાલી શકે છે ? બતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરઘા અને બતકની ચાંચમાં ફેર શું ?

મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઓળખી શકાય? મરઘાં શા માટે પાળતા હશે? મરઘાં કોણ પાળે છે? મરઘો ક્યારે બોલે છે ને શું બોલે છે?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪.

કાબરી=કાબરચીતરી
રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ કાઢી લીધા પછી જે રહે છે તે
તણખલાં=તરણાં
માળો=પક્ષીનું ઘર
ખુણેખોચરે=ખુણામાં
દરેક ફેરે=દરેક વખતે
ભુરા=આસમાની
ટપકાં=છાંટ
લગી=સુધી
રઝળીને=રખડીને
ફાયદો=ગુણ
વીણીવીણીને=શોધી શોધીને
ભો=બીક; ડર

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે? ચકલી કેવા કેવા રંગની હોય છે? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે? ચકલી ક્યાં રહે છે? માળા શેના બનાવે છે? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે? ચકલી શું શું ખાય છે? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઈંડાં મૂકે છે? ઈંડાનો રંગ કેવો હોય છે? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે? ચકલીને કોની કોની બીક હોય છે? ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની કહો.

પાઠ ૫૫.

દેખાવ=શોભા
ગરદન=બોચી
કેશવાળી=ઘોડાની ગરદન પરના વાળ
નક્કર=સંગીન
સપાટ=સરખી
લગામ=દોર
તીણા=ધારવાળા
ચપટા=બેઠેલા
ભુસું=થુલું
દાણા=અનાજ
મજલ=મુસાફરી; અંતર
પાણીદાર=જોરવાળી; ઝડપથી દોડનાર
અરબી=અરબસ્તાની
નીમકહલાલ=ખાય તેનું ભલું કરનાર; ધણીનું

ભલું ચાહનાર
ધણી=માલીક
પ્રીતિ=હેત; પ્યાર
શરત=હોડ; હારજીત
ટટ્ટી=કામડાની વાડ
કુદાવે=ફલંગ મરાવે
જીન=ચામડાનું પલાણુ
સવારી કરે છે=મુસાફરી કરે છે

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી કોને કહે છે? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાબંધ દોડી શકવાનું કારણુ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ કયાં ઘાલે છે? કયા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને કયા વડે ચાવે છે? ઘોડો શું શું ખાય છે? નાળ શા માટે જડાવે છે? ઘોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? ઘોડાની કઇ કઇ જાતો છે? ઘોડામાં કયા કયા ગુણ છે? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

પાઠ ૫૬.

શેઠ=શાહુકાર
નાળબંધ=નાળ જડનાર
ખરી=જનાવરના પગના તળીઆનું હાડકું
ફેર=તફાવત; ફરક
ઝુમખો=જથો
ખોંખારે=હણહણે
ભુકવું=ગધેડાનું બોલવું
અડીઅલ=અડી જાય એવું; જીદ્દી; હઠીલું
ઠોઠ=અક્કલ વગરનો
નવાઇ=અચરતી
મહેનતુ=મહેનત કરે એવું
ધીરજવાળું=દુ:ખ ખમનાર [ચાલનાર
કહ્યાગરૂં=કહ્યા પ્રમાણે
ટટ્ટુ=નાનો ઘોડો
ખચ્ચર=ગધેડીને ઘોડાના સંગમથી પેદા થયેલો તે
વાળ=નિમાળા; બાલ

સાર—ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણેને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મો, માથું, પીઠ, પુછડું, અને ચાર પગ હોય છે. ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે. પગને તળીએ ગોળ દાબડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આખે પુછડે હોય છે. ઘોડા અને ખચ્ચર કરતાં ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭.

ગોકળ ગાય=પરમેશ્વરની ગાય.	ભાગ	છેડો=નાકું
વાનાં=વસ્તુ	તાળવું=મોઢાની અંદરનો ઉપલો ભાગ	મૂળ=શરૂઆત
ધડ=બોચીથી પગ સુધીનો ભાગ	ભવાં=ભમર; આંખ ઉપરના કમાનદાર વાળ	ગળું=બોચીની પછવાડેનો ભાગ
ડોકું=ધડની ઉપરનો	પોપચું=આંખનું ઢાંકણ	વચલેગાળે=વચ્ચોવચ્ચ
	ખાળે=અટકાવે	કેડ=કંમર
		ઢીંચણ=ઘુંટણ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ ઊગે છે.) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે) ગાલ, ગળું, બોચી, દાઢી, અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંટી, પેઢુ, કેડો, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણ, નળો, પાટલી, તળીઉં, એડી અને ઘુંટી છે.

પાઠ ૫૮.

ઇંદ્રિય=જે વડે કોઇ	વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન	ધબાકો=અવાજો
	ફીકર=ચિંતા [થાય તે	જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—ઇંદ્રિયો કોને કહેવી? ઇંદ્રિયો કેટલી છે ને તે કઇ કઇ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથવડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. ભારે કે હલકું; પોચું કે કઠણ; લીસું કે ખરબચડું; ટાઢું કે ઉનું; અને આકાર. કાન, નાક અને જીભ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જણાય? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; અને જીભ વડે સ્વાદ.

પાઠ ૫૯.

રંગરેજ=રંગારો
છુટી=રજા
મૂળ રંગ=લાલ, પીળો અને વાદળી રંગ
ઝાંખા=તેજ વગરના
સેલા=દુપટ્ટા
સાલ્લો=બાયડીને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
વત્તા=વધારે
ખુલતા=બહાર પડતા

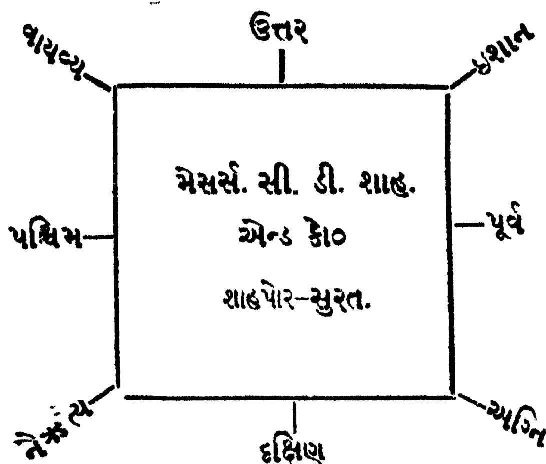
સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કત્થાઈ રંગ શી રીતે બનાવવો? ધોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે? મૂળ રંગથી બીજા રંગો કેવી રીતે બનાવે છે?

પાઠ ૬૦.

ઉઘાડો=નાગો; લુગડાં પહેર્યા વગરનો
કાંતીને=તાર કાઢીને
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ
છીંટ=તરેહવાળું કપડું
જંગલી=સમજણ વગરના
છાલ=છોડું
રંગદાર=રંગવાળું
ઢાંકણ=કવર
રૂવાંટી=ઝીણા વાળ
ગરજ સારે=કામ કરે
ભીંગડાં=જાડાં પડ
જામદાની=ઝીણું બુટ્ટાદાર લુગડું
બારતો=સુતરાઉ કપડું
ખાદી=દોટી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો? ઊન એટલે શું? ઊનનું કયું કાપડ બને છે? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી? ઊન સિવાય બીજાં શેનું કાપડ બને છે? રૂ ક્યાં થાય છે? જંગલી લોકો ઊન અને રૂનાં લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી?

ભૂગોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો. જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ. (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા પારખશો? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવનો તારો હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને માટે બીજું સાધન છે? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઇ

દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હમેશાં ઉત્તર દિશા પર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઇ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઇ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફથી ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂચના–ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(સ. ૧) ખૂણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨.) ખુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈઋંત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (સ. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋંત્ય, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉઘરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉઘરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદાર પર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટંટ કલેકટર કે ડેપ્યુટી કલેકટર. (સ. ૭) આસિસ્ટંટ કલેકટર અને ડેપ્યુટી કલેકટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેકટર. (સ. ૮) કલેકટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપલ,

ઇસ્પિતાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કલેકટર ઇન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રિકટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કલેકટરને પોલિટિકલ એજંટ કયારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લોકોના જાનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ફોજદાર. (સ. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેકટર. (સ. ૫) ફોજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેકટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું (સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કઇ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ કલાસ સબજજ કોર્ટ. એના ઉપરીને સબજજ (મુન્સફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) શહેરમાં સબજજ કોર્ટો કઈ છે ? જ. ફર્સ્ટ કલાસ અને સેકન્ડ કલાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે ને તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીકટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી ભારે દાવા અને ખૂન ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીકટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સબ-જજ અને માજીસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદા માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટો.

(સ. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના હાથ નીચે કોણ હોય છે? જ. કંપાઉન્ડર (દવા આપનાર). (સ. ૪) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના ઉપરી કોણ અને તેઓ કયાં રહે છે? જ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શાહેરમાં રહે છે.

જાહેર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૧) જાહેર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પૂલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેગજ સમરાવે છે. (સ. ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણ હોય છે? જ. ઓવરસીઅર. (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે? જ. એક્ઝિકયુટિવ એન્જિનીઅર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટંટ માસ્તરના ઉપરીને શું કહે છે? જ. મહેતાજી (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણ છે? જ. ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટર. (સ. ૩) ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેકટરને મદદ કરનાર કોણ? જ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેકટરો અને તાલુકા માસ્તરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલિટિ શું શું કામ કરે છે? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાબત્તી સળગાવવાનું, સડકોપર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભાળવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલિટિનો ખરચ શાથી નભે છે? જ. જકાત, બાજરૂવેરો, ઘરવેરો, નળવેરો, ગાડીવેરો વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલિટિ કયા ગામમાં હોય અને કયા ગામમાં ન હોય? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલિટિ હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિસિપાલિટિનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે? જ. સરકાર તરફથી નિમાયલા

અને પ્રજા તરફથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદોથી. (સ. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? જ. કૌંસિલર. (સ. ૬) મ્યુનિસિપાલિટિમાં સૌથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ ઓફીસર, સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શેમાંથી ચાલે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર રૂપીએ દોઢ આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે, તેમાંથી ચાલે છે. (સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોસ્ટ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. કાગળો, બૅંગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજે ગામ લઇ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (સ. ૨) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે ? જ. કારકુન, સિપાઇ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું, એગ્રિકલચર ખાતું, આબકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીષ્ટર ખાતું વગેરે ખાતાં છે.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ઘરોની હાર હોય તે.

મહોલ્લો—ઘણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પરૂં—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ઘણાં ઘરની વસ્તી હોય તે.

કસ્બો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જેમાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—જેમાં સારાં મોટાં બજારો, છોબંધ અને દારબંધ ઘણાં ઘરો હોયતે.

તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેકટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ઘણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ વહાણ મારફતે આવજા થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાનાં દેશી રાજ્યોનો જથો.

પોલિટિકલએજંટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ઘણા ઉંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થએલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણ જગાપર થઇ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગબોટ વગેરેને માલ લાવવા લઇ જવાનો ધોરી રસ્તો. નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવતી હોય તે.

જાત્રાનું ઠેકાણું–પવિત્ર જગા કે જ્યાં પુષ્કળ જાત્રાળુ આવતા હોય છે તે.
પેદાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો પાક.
નિકાસ—બીજે દેશ જતી ચીજો.
આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

ડ્રિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ

ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ.

દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવવી ત્યારે ડમ્બેલ્સ પહેલા મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા. હેતુ–છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફ લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફ લઇ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી, લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) બે હાથ ઉંચા. (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથા મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.

રમત ૨૦) બેઉ પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું (૧) બેઉ હાથ ઉંચા (૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળાં આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે	ઝગઝગાટ.	ચૈત્ર.	દ્રાક્ષ.	દિવસ.
કર્યું	ભક્ત.	વૈશાખ.	ડાહ્યો.	ગધેડાનું.
વંટેમાણુ	ધ્યાન.	અશાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
ભક્તિ	શ્રાવણ.	ધોએલાં.	ઢગલા.	તંમર
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	વિખુટા.	અથડાયું.	ખદખદતો.
ધર્મશાળા.	દિવાળી.	પિત્તળનાં.	ભાગ્યશાળી	જકડી.
હોશિયાર.	પોષ.	મિઠાઇ.	વિદ્યા.	માંદું.
વર્ણન.	સૂદ.	લક્કડ.	પુત્રના.	હુક્કમાં.
ભ્રમર.	પખવાડીઆં	પુષ્ળ.	વંઠી.	પવાડતો.
પૂર્વે	તિથિઓ.	સુતરાઉ.	ચૌટામાં.	અભાગીઉં

ઓંધતો.	દઢ.	કૌશલ્યા.	શિસોટીનો.	ખૂબસુરત.
કુદવું.	મિત્ર.	ઊઠયો.	મિનિટ.	રૂપીઆ.
સમજાવ્યું.	અર્ધું.	ઇચ્છા.	દોરડું.	ભૂખ્યો.
ઊંઘ્યાં.	સ્વાદે.	ગભરાટમાં.	હીંચકો.	શીંગડાનો.
શિખામણ.	કુટુંબના.	ગણકાર્યું.	હિંચોળે.	દોડયું.
રિસાળ.	સોહામણી.	સર્વ.	ઢીમણું.	ખડખડાટ.
સુદ્દલ.	નુકસાન.	વિચાર્યું.	ઓઢો.	સંકટમાંથી.
રિસાઈ.	પુતળાં.	બ્રાહ્મણ.	નીમણુક	શિઆળ.
ભાઇભાંડું.	ધાન્યથી.	વિદ્યાર્થી.	ચીતરામણ.	ભર્યા.
ઢોંગ.	ચટણી.	મુર્ખ.	દીલગીર.	ગભરાટ.
યત્ન.	ધોતલીમાં.	વણિઆણી.	ઢેકાઢળીઆ	પ્રાણી.
તૂટલે.	કૂટયું.	છોકરાંછૈયાં.	ધૂળમાં	ચટાપટા.
હિંમત	કૂટેલું.	ઇશ્વર.	કાટે.	ડીલ.
ભીડયો.	પસ્તાયો	જન્મ.	કિનારે.	ભઠ્ઠીમાં.
છુટ્ટી.	ઝૂટવી.	ભાંગીતૂટી.	અર્થી.	ધગધગતા.
અજીતસિંહ	ખેંચતાણ.	વિચાર્યું.	વાતમાં.	લગ્ન.
શિવશંકર.	સહીઅરો.	ગાર્ડ.	હડખાએલું	પિએરથી.
કકરમાં.	કદ્દા.	સ્ટેશન.	શિખામણ.	ટાંકણે.
દોડાદોડ.	નિંદે.	સંદેશો.	નિહાળ્યું.	આપકર્મી.
ઘૂમી રહ્યો.	કલેશ.	સોંપ્યો.	ડર્યા.	બાપકર્મી.
ઉઠાડયો.	રામચંદ્રજી.	દુઃખ.	ઝૂલતાં.	સોંપ્યું.
ભૂલથાપ.	દર્પણ.	ગોઠવણ	છૈયેછોકરે.	ઉદેસીંગ
ફુદ્દીની.	શ્રીરામ.	ખડખડાટ.	પૈસેટકે.	ઓચીંતી

ઠેકાવી.	નિશાની.	વિજયા.	ધોએલાં.	વંધો.
લશ્કર.	કુંકકુ.	મુકુંદ.	દાકતર.	તાંબાકુંડી.
હિંમત.	પુષ્કળ.	ફુટપટી.	વનસ્પતિ.	કથરોટ.
પ્રાર્થના.	પ્રભુનો.	મધ્યમાં.	ધગધગતા.	પુષ્કળ.
તડંગધુમ.	મહિમા.	પગથીઉં.	પક્ષીઓ.	સિક્કા.
દુશ્મન.	જગપતિ.	ટેબલો.	ઢોર.	ટંકશાળ.
દેડકો.	સરજાવ્યાં.	ખુરસી.	ધોંધાટ.	પૂછ્યું.
કૂદતો.	સિંધુ.	સ્ટેશન.	લક્ષ્મણ.	મેળવણીથી.
તડુકતો.	સરિતા.	નિશાન.	રામચંદ્ર.	શિરોઇ.
કુદતું.	રળિઆમણી.	મુકાવ્યું.	મોકું.	કટાતું.
ચઢાઉ.	સૂર્યનો.	વર્ણ.	સર્વે.	ચળકાટ.
ભિખારીને.	સ્હોય.	ખૂશ	ટિકિટ.	સસ્તું.
ઉતર્યો.	વનસ્પતિ.	નિચાણમાં.	ધાન્ય.	પાંદડી.
ભુલ્યો.	નાળિએરી.	ઇશ્વરલાલ.	નિર્દય.	મુળીઆ.
ધ્રૂજતો.	પલ્લવ.	ભાડું.	દુઃખ.	ઝીંઝવો.
સોભાગચંદ	વિશેષ.	અધિકારી.	ડુબાવી.	ચરાઉ.
પહેર્યા.	ચોટા.	ગંધ.	અક્ષરો.	ગડીઓ.
બ્રાહ્મણ.	શિખંડ.	બંદોબસ્ત.	ભર્યો.	સુગંધ.
દેશાવર.	પશ્ચિમ.	મુસલમાન.	વિષે.	અત્તર.
સ્ત્રી.	દક્ષિણ.	મામલતદાર	જન્મ.	દાંડી.
અર્ધા.	ઉત્તર.	હરિભાઇ.	છિદ્રો.	સાદડીઓ.
ઢંકાએલાં.	હંમેશાં.	માસ્તર.	તાંબું.	ઝુંપડાં.
આંગુઠીઆં.	સ્લેટ.	ટપાલી.	પિત્તળનાં.	ગુચ્છો.

સળગ.	અગિઆર.	જંતુઓ.	તણખલાં.	વહાાં.
અથાણું.	કુકકર.	હુન્નર.	બચ્ચાં.	અડોઅલ.
કૌવત.	શિઆળવાં.	મંકોડો.	જાંઘ.	મહેનતુ.
આળસુ.	રંધાઇને.	ઉદ્યોગ.	નકકર.	કહ્યાગરૂં.
કોશ.	પૈસાદાર.	ખાબોચીઉં	પ્રીતિ.	ટટ્ટુ.
ધુસરી.	તત્કાળ.	ચીકટ.	શરત.	ખચ્ચર.
અન્ન.	વાઘરી.	ભિંજાતું.	ટટ્ટીઓ.	ધડ.
સંતોષ.	ઓઢીને.	દાંડીએ.	ઉપયોગી.	હોઠ.
લટ્ટુ.	બગાડયું.	ભિંજાઇ.	બરદાસ.	હડપચી.
ઉત્તમ.	ઇચ્છા.	ખોતરવાની.	ત્રીસ.	ઇંદ્રિય.
ટાંકણું.	ઈંડાં.			શીંગડાં.
ઝપાટો.	રક્ષણ.	કુકરેકૂક.	ભુંકે છે.	કાંડું.

સમાપ્ત.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશશાળા માટેની ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થ.

પુસ્તક ૧ લાના	૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના	૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ જાના	૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ઠ્ઠાના	૦-૯-૦
પુસ્તક ૩ જાના	૦-૬-૦		
પુસ્તક ૪ થાના	૦-૭-૦	પુસ્તક ૭ માના	૦-૧૦-૦

—: વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકસોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	છઠ્ઠીના અર્થ	૦-૯-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ	૦-૧૦-૦
ત્રીજીના ,,	૦-૫-૦	કન્યા ૧લીના ,,	૦-૪-૦
ચોથીના ,,	૦-૭-૬	કન્યા ૨જીના ,,	૦-૫-૦
પાંચમીના ,,	૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના ,,	૦-૭-૦

"ડિકટેશન શિક્ષક"

બાળપોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-૦

દરેક ધોરણના "સુખગણિત શિક્ષક" તૈયાર છે.

બીજા ધોરણ માટે અંકગણિતનાં મનોયત્ન પાંચ આના.

બીજા ધોરણની સૃષ્ટિજ્ઞાનથી પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના.

સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક ૩ આન

ચોર્યાસી તાલુકાનો ભૂગોળ શિક્ષક બે આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર—સુરત